

STATYSTYKA MIĘDZYNARODOWA

Elżbieta SOJKA

Urodzenia i płodność kobiet w wybranych krajach Unii Europejskiej

Liczba urodzeń oraz liczba zgonów stanowią elementy składowe przyrostu naturalnego ludności. Kształtowanie się tych faktów determinuje zmiany w liczbie i strukturze ludności według płci i wieku. W latach 90. ub. wieku najsilniejszymi fluktuacjom w krajach europejskich, zwłaszcza w tych, które przeszły transformację społeczno-gospodarczą, podlegała liczba urodzeń. Towarzyszyły temu zmiany wzorca płodności¹.

Celem artykułu jest analiza zmian w liczbie, natężeniu oraz strukturze urodzeń i wieku rozrodczego kobiet w niektórych krajach Unii Europejskiej (UE). Badaniem objęto Danię, Finlandię, Niemcy i Szwecję oraz kraje, które przystą-

¹ Wzorzec płodności to rozkład współczynników płodności według wieku matki. Zgodnie z teorią przejścia demograficznego, uważaną za paradygmat współczesnej demografii, pod wpływem modernizacji społeczeństw następuje głęboka zmiana wzorca rozrodczości. Szerzej na ten temat pisali (Okólski, 1990; Okólski, 2004; Kurkiewicz, 1998; Kotowska, 1999).

piły do Wspólnoty w 2004 r. — Estonię, Litwę, Łotwę i Polskę. Badanie przeprowadzono na podstawie danych z okresu 1996—2008².

ZMIANY W LICZBIE URODZEŃ I STRUKTURZE WIEKU KOBIET BĘDĄCYCH W WIEKU ROZRODCZYM

Liczba urodzeń żywych stanowi wyjściową informację do badania zachowań prokreacyjnych populacji. Analizując ogólne (bezwzględne i względne) zmiany liczby urodzeń występujące w latach 1996—2008 (tabl. 1) można stwierdzić znaczne zróżnicowanie przestrzenne tego zjawiska. Najmniej urodzeń żywych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (8,2—10,6) obserwowano w 2008 r. w Niemczech oraz na Litwie i Łotwie. Najwyższy poziom tego współczynnika (10,9—12,0 urodzeń żywych na 1000 ludności) wystąpił w krajach skandynawskich oraz w Polsce i Estonii.

W 2008 r. w stosunku do 1996 r. liczba urodzeń żywych wzrosła aż o jedną piątą w Estonii i na Łotwie oraz o prawie 15% w Szwecji.

TABL. 1. ZMIANY W LICZBIE URODZEŃ ŻYWYCH W WYBRANYCH KRAJACH UE

K r a j e	1996	2002	2008	1996	2002	2008
	w liczbach bezwzględnych			na 1000 ludności		
Dania	796013	719250	682514	9,7	8,7	8,2
Estonia	13242	13001	16028	9,4	9,6	12,0
Finlandia	60723	55555	59530	11,8	10,7	11,2
Litwa	39066	30014	35065	10,9	8,7	10,6
Łotwa	19782	20044	23948	8,1	8,6	10,6
Niemcy	67638	64149	65038	12,8	11,9	11,8
Polska	428203	353765	414499	11,1	9,3	10,9
Szwecja	95297	95815	109301	10,8	10,7	11,9

Ź r ó ł o: opracowanie własne na podstawie bazy danych Eurostatu.

W pozostałych krajach obserwowano spadek współczynnika urodzeń, jednakże w różnym stopniu: w Niemczech o 14,3%, na Litwie o 10,2%, w Danii o 3,8%, w Polsce o 3,2% oraz najmniejszy w Szwecji — o 2%. W krajach bloku wschodniego od kilku lat można zaobserwować wzrost liczby urodzeń żywych (w Polsce od 2004 r., na Litwie od 2005 r.).

Liczba urodzeń zależy od liczby kobiet w wieku rozrodczym i ich płodności. Z kolei poziom płodności kobiet jest determinowany przez strukturę ich wieku. Struktura wieku kobiet według wieku rozrodczego (15—49 lat) wpływa istotnie

² Wybór krajów do badania oraz okresu nie był przypadkowy, ponieważ wcześniej w takim zakresie przestrzennym oraz czasowym, w ramach badań statutowych, były prowadzone analizy dotyczące aktywności zawodowej osób z pokolenia 50+. W dalszym etapie badania zostały rozszerzone o analizę porównawczą struktur i procesów ludnościowych w tych krajach.

na liczbę urodzeń. W 2008 r. w stosunku do 1996 r. liczba kobiet w wieku rozrodczym zmniejszyła się we wszystkich analizowanych krajach (z wyjątkiem Szwecji, w której od 2004 r. obserwowano wzrost liczby kobiet w wieku reprodukcyjnym). W „nowych” państwach bałtyckich odnotowano wzrost udziału kobiet w wieku 15—49 lat w ogólnej liczbie populacji żeńskiej w 2008 r. w stosunku do 1996 r. W pozostałych krajach można było zaobserwować spadek tego odsetka — największy w Danii (o 2%) i Finlandii (o 2,7%), najmniejszy w Polsce (o 0,6%) i Szwecji (o 0,5%). W 2008 r. w Estonii, Polsce, na Litwie i Łotwie co czwarta kobieta była w wieku rozrodczym, natomiast w przypadku krajów „starej Unii” odpowiedni odsetek wahał się w przedziale 22,0—23,3%.

W latach 1996—2008 występowały różnokierunkowe zmiany w strukturze kobiet w wieku rozrodczym (tabl. 2).

TABL. 2. ZMIANY W STRUKTURZE WIEKU KOBIET BĘDĄCYCH W WIEKU ROZRODCZYM

K r a j e	Kobiety w wieku							
	15—19 lat	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49	15—49 lat
1996								
Dania	10,9	11,8	16,4	17,8	15,9	14,4	12,7	100,0
Estonia	13,8	13,7	13,4	14,3	15,3	15,1	14,4	100,0
Finlandia	12,6	11,8	13,4	14,7	14,9	15,7	16,9	100,0
Litwa	13,8	14,4	14,6	15,7	15,9	13,2	12,3	100,0
Łotwa	13,5	13,9	13,9	15,0	15,8	14,5	13,6	100,0
Niemcy	11,9	14,3	15,0	15,4	14,2	14,0	15,1	100,0
Polska	15,8	14,0	12,0	12,8	15,7	16,0	13,7	100,0
Szwecja	12,1	14,0	14,9	15,0	14,1	14,2	15,8	100,0
2008								
Dania	11,8	12,4	12,8	12,1	15,4	18,2	17,2	100,0
Estonia	14,1	15,5	14,2	13,7	14,0	13,5	15,1	100,0
Finlandia	13,9	13,7	13,9	13,5	13,6	15,7	15,8	100,0
Litwa	14,6	15,2	12,8	12,7	14,2	14,6	15,9	100,0
Łotwa	14,1	15,7	13,8	13,4	13,7	13,8	15,5	100,0
Niemcy	13,1	12,0	12,8	14,7	15,4	17,0	15,1	100,0
Polska	13,6	16,2	16,1	14,8	12,6	12,2	14,4	100,0
Szwecja	15,0	13,2	13,1	14,0	14,9	15,9	14,0	100,0

Ź r ó ł o: jak przy tabl. 1.

- Analiza danych z tabl. 2 pozwala na sformułowanie kilku spostrzeżeń:
- w 2008 r. najkorzystniejszą strukturę wieku rozrodczego miała populacja kobiet w Polsce, gdzie obserwowano wysoki udział grup wiekowych 20—24, 25—29 i 30—34 lata, a więc grup charakteryzujących się najwyższą płodnością. W stosunku do 1996 r. to właśnie w Polsce odnotowano największy wzrost odsetka młodych kobiet w porównaniu z innymi krajami (o 4% w grupie wiekowej 25—29 lat oraz o 2% w grupach 20—24 lata oraz 30—34 lata).

Mediana wieku kobiet polskich będących w okresie rozrodczym przyjęła najniższą wartość (31,4 roku) i w porównaniu do roku 1996 zmniejszyła się o prawie 2 lata (wykr. 1);

- najbardziej niekorzystną strukturę wieku kobiet będących w wieku prokreacyjnym mają Niemcy — charakteryzuje się wysokim udziałem kobiet w wieku 35—49 lat, a niskim odsetkiem grupy wieku 20—34 lata. W stosunku do 1996 r. wystąpił tam najwyższy spadek udziału grup wiekowych 25—29 lat i 30—34 lata, odpowiednio o ok. 4% i 6%. Te zmiany w strukturze kobiet w wieku rozrodczym znalazły swoje odzwierciedlenie w spadku liczby urodzeń żywych. W Niemczech mediana wieku rozrodczego kobiet zwiększyła się z 33 lat w 1996 r. do 35,3 roku w 2008 r. Podobną sytuację obserwowano w Danii. W porównaniu z 1996 r. wzrósł odsetek kobiet w wieku 35—44 lata w strukturze rozważanej populacji, a zmniejszyły się udziały młodszych grup w wieku 20—24, 25—29 oraz 30—34 lata, odpowiednio o: 2,3%, 2,2% i 0,7%. W 2008 r. mediana wieku rozrodczego kobiet duńskich przekroczyła 34 lata.

Oceny podobieństwa struktur wieku można dokonać za pomocą metody taksonomii struktur. W badaniu wykorzystano procedurę eliminacji wektorów (Chomątowski, Sokołowski, 1978). Jest to algorytm taksonomiczny, który po-

zwala na dokonanie podziału badanych obiektów (struktur) na grupy jednorodne, przy zadanym, krytycznym poziomie odległości d^* . Podobieństwo określa się dla par struktur za pomocą miary:

$$P_{ij}^* = \sum_{k=1}^r \min(p_{ik}, p_{jk})$$

gdzie:

i, j — numery obiektów,

k — numer składnika struktury,

p_{ik} — udział k -tego składnika w strukturze obiektu i ,

p_{jk} — udział k -tego składnika w strukturze obiektu j .

Jeżeli struktury są całkowicie różne, to $P_{ij}^* = 0$, a jeżeli identyczne, to $P_{ij}^* = 1$.

W tabl. 3 przedstawiono miary podobieństwa struktur wieku rozrodczego kobiet w krajach nadbałtyckich UE obliczone dla 2008 r.

**TABL. 3. PODOBIEŃSTWO STRUKTUR WIEKU ROZRODCZEGO KOBIEŃ
W WYBRANYCH KRAJACH UE W 2008 R.**

K r a j e	Dania	Estonia	Finlandia	Litwa	Łotwa	Niemcy	Polska	Szwecja
Dania	1,000	0,917	0,943	0,939	0,922	0,961	0,884	0,939
Estonia	0,917	1,000	0,971	0,973	0,991	0,940	0,962	0,954
Finlandia	0,943	0,971	1,000	0,970	0,976	0,957	0,939	0,968
Litwa	0,939	0,973	0,970	1,000	0,978	0,944	0,936	0,960
Łotwa	0,922	0,991	0,976	0,978	1,000	0,939	0,957	0,953
Niemcy	0,961	0,940	0,957	0,944	0,939	1,000	0,918	0,967
Polska	0,884	0,962	0,939	0,936	0,957	0,918	1,000	0,928
Szwecja	0,939	0,954	0,968	0,960	0,953	0,967	0,928	1,000

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Wartości miar podobieństwa wskazują na niskie podobieństwo struktur wieku rozrodczego kobiet w Polsce i Niemczech, natomiast najbardziej podobne są odpowiednie struktury kobiet na Litwie i Łotwie. Przyjmując krytyczny poziom odległości $d^* = 0,061^3$ uzyskano podział struktur wieku na trzy grupy jednorodne:

I — Estonia, Finlandia, Litwa, Łotwa, Szwecja;

II — Dania, Niemcy;

III — Polska.

³ Poziom krytyczny odległości ustalono zgodnie ze wzorem $d^* = \min_i \max_j d_{ij} = 0,061$, gdzie $d_{ij} = 1 - P_{ij}^*$.

ZMIANY W STRUKTURZE URODZEŃ WEDŁUG KOLEJNOŚCI

Bieżąca sprawozdawczość statystyczna dostarcza danych o kolejności przyjsia na świat poszczególnych dzieci danej matki. Bierze się przy tym pod uwagę wszystkie dotychczas żywo urodzone dzieci. Ocena zmian struktury kolejności urodzeń przypadających na matkę w korelacji z wiekiem matki oraz płodnością kobiet wzbogaca analizę urodzeń. Dostarcza wielu informacji o zmianach modelu rodziny. Należy jednak pamiętać, że przy rozpatrywaniu urodzeń według kolejności mamy do czynienia z faktami pochodzącymi w każdym roku z innej zbiorowości kobiet. Zbiorowość ta składa się wyłącznie z kobiet, które rodziły w badanym okresie. Struktura urodzeń żywych według kolejności mierzona jest udziałem dzieci danej kolejności w ogólnej liczbie urodzeń. Obserwowane w latach 1996 i 2005 prawidłowości można prześledzić na wyk. 2 i 3⁴.

Przechodząc do wyższej kolejności urodzeń obserwujemy zmniejszenie się ich odsetka. Udział urodzeń kolejności pierwszej jest najwyższy. W 2005 r. stanowiły one w Polsce i na Łotwie 51,2% ogółu urodzeń. W pozostałych krajach udział urodzeń pierwszych był niższy i wahał się w granicach 42—44% w krajach „starej” Unii oraz wynosił 48,4% w Estonii i 49,5% na Litwie. Przez dzie-

⁴ Brak kompletnych danych dla lat 2006—2008.

się lat nastąpiła istotna zmiana struktury urodzeń według kolejności. Zmalało znaczenie udziału urodzeń o wyższych numerach. Zmiany te szczególnie wyraźnie uwidoczniły się w Polsce, gdzie w 2005 r. w porównaniu z rokiem 1996 odsetek urodzeń pierwszych był niższy aż o 9,4%, drugich — o 1,4%, trzecich — o 4,7% oraz czwartych i dalszych — o 5,8%. W krajach „starej Unii” udział urodzeń kolejności trzeciej i dalszych był wyższy niż odpowiednie odsetki dla badanych krajów Europy Wschodniej.

URODZENIA POZAMAŁŻEŃSKIE

Charakterystyczną cechą współczesnych zachowań demograficznych jest obserwowany z roku na rok wzrost odsetka urodzeń pozamałżeńskich w ogólnej liczbie urodzeń.

W Polsce większość dzieci rodzi się w rodzinach biologicznych tworzonych przez prawnie zawarte małżeństwa. Dzietność kobiet pozostających w związkach kohabitacyjnych i kobiet samotnych jest zazwyczaj niższa niż tych, które żyją w związkach małżeńskich. Od kilkunastu lat obserwuje się jednak stały wzrost wskaźnika urodzeń pozamałżeńskich. Na początku lat 80. XX w. w związkach pozamałżeńskich rodziło się ok. 5,0% dzieci, na początku lat 90. odsetek ten wzrósł do 7,0%, a w 2008 r. osiągnął wartość 19,9%, co oznacza, że co piąte dziecko w Polsce pochodziło ze związku nieformalnego. Jest to konse-

kwencja wzrostu liczby rodzin tworzonych przez tzw. związki partnerskie oraz zwiększania się liczby rodzin niepełnych (najczęściej są to matki wychowujące dzieci). Tendencje obserwowane w badanych krajach UE przedstawia wyk. 4.

W latach 1996—2008 najwyższy wzrost udziałów urodzeń pozamałżeńskich wśród urodzeń żywych odnotowano w Estonii (o 14,2%) i Niemczech (o 15,0%). Są to kraje o najniższym współczynniku małżeństw (4,6 na 1000 ludności w 2008 r.)⁵. W populacjach Estonii oraz Szwecji ponad połowa dzieci rodzi się obecnie w związkach pozamałżeńskich. Co więcej, w Estonii na każde pięć urodzeń tylko dwa pochodzą ze związków małżeńskich. W państwach skandynawskich w ogóle więcej dzieci rodzi się w związkach nieformalnych niż małżeńskich.

ZMIANY WSPÓŁCZYNNIKA PŁODNOŚCI I DZIETNOŚCI Kobiet

Płodność kobiet w ujęciu ilościowym charakteryzowana jest za pomocą mierników, w których populacja żywo urodzonych jest odnoszona do populacji w wieku zdolności rozrodczej, którą najczęściej stanowią kobiety w wieku 15—49 lat⁶.

⁵ Polska wyróżnia się wyższą liczbą zawieranych małżeństw na 1000 ludności niż Estonia, Finlandia, Litwa, Łotwa, Niemcy i Szwecja.

⁶ Badania zachowań prokreacyjnych w odniesieniu do populacji mężczyzn w wieku zdolności rozrodczej nie są zbyt często podejmowane, ze względu na brak odpowiednich danych. Ponadto granice okresu zdolności rozrodczej mężczyzn nie są tak wyraźnie określone, jak w przypadku kobiet. W przypadku urodzeń pozamałżeńskich ojciec może pozostać nieznany.

Współczynnik płodności ogólnej, wyrażający przeciętną liczbę urodzeń żywych na 1000 kobiet w wieku rozrodczym, wykazywał różnokierunkowe zmiany w zależności od analizowanego kraju (wykr. 5).

Spadek ogólnego współczynnika płodności w 2002 r., w porównaniu z 1996 r. wynoszący ok. 22,0%, miał miejsce na Litwie i w Niemczech. W Polsce poziom współczynnika płodności obniżył się w 2002 r. do 35,1% (najniższy w całym okresie powojennym), co dało prawie 18% spadek w stosunku do 1996 r. Wśród krajów, które w latach 1996—2002 odnotowały wzrost liczby urodzeń żywych na 1000 kobiet w wieku rozrodczym na pierwsze miejsce wysunęła się Łotwa, a w następnej kolejności Szwecja i Estonia. W latach 2002—2008 kraje b. bloku wschodniego odnotowały największy wzrost współczynnika płodności ogólnej kobiet: Estonia o 25,2%, Łotwa o 21,2%, Litwa o 17,6% i Polska o 21,6%. Na ten wzrost miały wpływ zarówno korzystne zmiany w częściowych współczynnikach płodności, jak i zmiany w strukturze wieku rozrodczego kobiet⁷ (z wyjątkiem Litwy).

W przypadku krajów „starej Unii” największy wzrost odnotowano w Finlandii, a następnie w Szwecji i Danii. Istotną rolę w tym wzroście odegrały zmiany

⁷ Wykorzystano tu procedurę standaryzacji bezpośredniej. Jako standardową przyjęto strukturę populacji kobiet w 2002 r. (odpowiednio w każdym z badanych krajów).

natężenia urodzeń w poszczególnych grupach wieku rozrodczego kobiet. Z kolei w Niemczech liczba urodzeń żywych na 1000 kobiet w wieku prokreacyjnym zmniejszyła się prawie o 3% w stosunku do 2002 r. Na spadek ogólnego współczynnika płodności w tym kraju miały głównie wpływ niekorzystne zmiany w strukturze wieku rozrodczego kobiet. Fakt malejącej płodności i dzietności kobiet znajduje odzwierciedlenie w piramidzie wieku tej populacji, która charakteryzuje się wąską podstawą i reprezentuje typ regresywny⁸.

Szczegółowy obraz płodności kobiet pokazują współczynniki częściowe obliczone oddzielnie dla poszczególnych grup wieku rozrodczego⁹. Rozkład tych współczynników określa się mianem wzorca płodności (wykr. 6).

Analiza tych wykresów pozwoliła na sformułowanie kilku wniosków:

- we wszystkich badanych krajach wystąpił spadek częściowych współczynników płodności w dwóch pierwszych grupach wieku rozrodczego (15—19 lat i 20—24 lata). Te niekorzystne zmiany były bardziej intensywne w przypadku krajów Europy Wschodniej. Świadczą one o postępujących przekształceniach wzorca płodności kobiet w krajach postkomunistycznych, obserwowanych od początku lat 90. ub. wieku. Stabilizacja ekonomiczna i zawodowa wymaga często odłożenia decyzji o urodzeniu dziecka na później. Ludzie z jednej strony chcą mieć dzieci, ale zdają sobie sprawę, że wiąże się z tym ich utrzymanie i wykształcenie, co wiele kosztuje. Wydaje się, że jakość życia odgrywa tu istotną rolę. Konieczność uzyskania pracy, dążenie do poprawienia warunków materialnych, a także konsumpcyjny styl życia i przyjmowane bezkrytycznie wzorce postępowania doprowadziły do zmian w mentalności, zwłaszcza młodszego pokolenia;
- zmiany wzorca płodności odnoszą się zarówno do krajów „starej Unii”, jak i państw postkomunistycznych. W końcu lat 90. XX w. w krajach Unii największa płodność występowała w grupie 25—29 lat, a następnie w grupie 30—34 lata. Początek XXI w. przyniósł zmiany — wiek maksymalnej płodności przypada obecnie na przedział wieku 30—34 lata. Podobny kierunek zmian obserwowano w przypadku „nowych” członków UE — przesunięcie wieku maksymalnej płodności z grupy 20—24 lata do grupy 25—29 lat świadczy o odkładaniu urodzeń. W drugiej połowie lat 90. ub. wieku w analizowanych krajach Europy Zachodniej wiek, w którym kobiety najczęściej rodziły dziecko wynosił ponad 28 lat, natomiast w 2008 r. wzrósł o 1,7 roku w Danii i Finlandii oraz o 2,4 roku w Niemczech i Szwecji. W tym samym okresie w krajach Europy Wschodniej odnotowano wzrost odpowiednio: o 4,5 roku w Estonii, o 4,1 roku na Łotwie oraz o 3,3 roku na Litwie i w Polsce¹⁰. W 2008 r. przeciętny wiek kobiet rodzących przekroczył 30 lat w Danii,

⁸ W Niemczech w 2008 r. co piąta osoba była w wieku 65 lat i więcej, a odsetek osób w wieku 0—14 lat nie przekroczył 14%. Różnica między medianą wieku dla Niemiec (43,7 roku) i dla Polski (37,6 roku) wyniosła ok. 6 lat.

⁹ Obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu.

¹⁰ Dominanta wieku w 2008 r. wynosiła odpowiednio: Estonia — 28,3 roku; Łotwa — 27,3 roku; Litwa — 27,7 roku; Polska — 28 lat.

Niemczech i Szwecji. W pozostałych krajach był niższy i wahał się od 28 lat w Finlandii do 28,9 roku w Estonii. W ciągu tych kilkunastu lat największy przyrost średniego wieku, w którym rodziły kobiety obserwowano w Polsce, Estonii, Litwie i Łotwie, co stanowi rezultat opóźniania urodzeń;

- kolejną oznaką przemian demograficznych w krajach postkomunistycznych była zmiana udziału płodności każdej z grup wieku rozrodczego w wartości współczynnika dzietności ogólnej. Zmniejszył się udział grupy wiekowej 20—24 lata, a wzrósł udział grup wiekowych 25—29 lat, 30—34 lata, a także 35—39 lat;
- w 2008 r. w stosunku do 1996 r. współczynnik dzietności ogólnej wzrósł w sześciu analizowanych krajach: Danii, Niemczech, Estonii, Litwie, Finlandii i Szwecji. Pomimo że w Polsce od 2004 r. obserwujemy tendencję wzrostową tego współczynnika, to jednak dzietność polskich kobiet jest od dłuższego czasu jedną z najniższych w UE¹¹. Największy wzrost współczynnika dzietności zaobserwowano w Estonii (z poziomu 1,37 w 1996 r. do 1,65 w 2008 r.), natomiast największy spadek miał miejsce w Polsce (z 1,59 w 1996 r. do 1,39 w 2008 r.). Najwyższą dzietnością charakteryzowały się: Dania — 1,89; Finlandia — 1,85; Szwecja — 1,91. Kobiety w tych krajach wyróżniają się równocześnie najwyższym poziomem zatrudnienia, a także najniższą rozpiętością wskaźników zatrudnienia według płci. W krajach Europy Wschodniej, gdzie dzietność jest najniższa, relatywnie niskie są wskaźniki zatrudnienia, wynoszące w 2008 r. odpowiednio: Łotwa — 48,6%, Litwa — 51,6%, Polska — 42,9%.

Na uwagę zasługuje przypadek Danii, gdzie przy spadku udziału urodzeń pierwszych wzrósł udział urodzeń o wyższej kolejności. Państwo to prowadzi skuteczną i zrównoważoną wobec obu płci politykę prorodziną i społeczną. Wzrasta tam rola mężczyzn w zajmowaniu się domem i dziećmi i coraz chętniej biorą oni płatne urlopy rodzicielskie w pierwszych miesiącach i latach po narodzeniu dziecka. W tym pięciomilionowym kraju średnia liczba dzieci przypadających na kobietę (1,89) należy do jednych z najwyższych w Europie. Występującej tam wysokiej dzietności sprzyja przyjazne ustawodawstwo pracownicze, przewidujące różne udogodnienia oraz ulgi finansowe i prawne nie tylko dla kobiet i mężczyzn, ale także dla pracodawców. Są to m.in.: świadczenia pieniężne dla osób wychowujących małe dzieci, ruchomy dzień pracy, możliwość dostosowania godzin pracy do potrzeb rodziców (zwłaszcza kobiet), korzystanie z dodatkowych dni wolnych, np. w razie choroby dziecka itp.¹²

¹¹ Współczynnik dzietności z przedziału 2,10—2,15 określa się przy istniejącej umieralności jako poziom zapewniający prostą zastępowalność pokoleń. Oznacza to, że na jedną kobietę będącą w wieku rozrodczym 15—49 lat przypada średnio nieco ponad dwoje dzieci. Taki poziom po raz ostatni został osiągnięty w Polsce w 1988 r. Wzrost współczynnika dzietności w ostatnich latach w Polsce jest wynikiem wchodzenia w wiek rozrodczy roczników drugiego powojennego wyżu demograficznego z początku lat 80. XX w. i nie oznacza odwrócenia ogólnej tendencji spadkowej w perspektywie 2030 r.

¹² <http://ekai.pl/wydarzenia/x26662/polska-dla-rodziny-rodzina-dla-polski/?print=1>

Zmiany struktury urodzeń według kolejności w połączeniu ze zmianami poziomu płodności świadczą o przeobrażeniach wzorca zachowań prokreacyjnych. Transformacja społeczno-ekonomiczna wpłynęła na zmianę hierarchii wartości. Większość kobiet, pomimo deklarowanej chęci posiadania często co najmniej 2 dzieci, w praktyce reprezentuje postawę afirmującą bezdzietność lub zmniejszenie liczby dzieci w rodzinie, co wiąże się z odkładaniem zawarcia pierwszych małżeństw. Te zachowania są związane z rosnącym wpływem czynników ekonomicznych, zróżnicowanym poziomem życia i statusem materialnym rodzin. Model polskiej rodziny staje się coraz bardziej zbliżony do reprezentowanego w krajach zachodnich, nie należy więc oczekiwać powrotu do wysokiej dzietności. Jak wynika z prognoz GUS (czy Eurostatu), perspektywa osiągnięcia poziomu reprodukcji prostej w Polsce jest nieosiągalna w dającym się przewidzieć okresie. Jeśli nie wystąpią znaczące zmiany w polityce prorodzinnej, w najbliższych latach może utrwalić się niski poziom płodności i dzietności.

Uwagi końcowe

Obserwowane w przeszłości niekorzystne zmiany w strukturze wieku rozrodczego kobiet, zwłaszcza w krajach skandynawskich i Europy Zachodniej, oraz zmiany zachowań i postaw prokreacyjnych w krajach postkomunistycznych będą mieć istotny wpływ na przyszłe kształtowanie się liczby urodzeń.

Zgodnie z prognozą opracowaną przez Eurostat, w latach 2008—2020 należy spodziewać się różnokierunkowych zmian w liczbie urodzeń w analizowanych krajach. W przypadku nowych członków Wspólnoty do lat 2012—2014 liczba urodzeń będzie rosła, po czym nastąpi powolny, ale systematyczny ich spadek. Prognozowany wzrost liczby urodzeń ok. 2012 r. stanowi wynik korzystnej struktury wieku rozrodczego kobiet. Odwrotnej tendencji zmian należy oczekiwać w Niemczech i Danii, gdzie do 2012 r. liczba urodzeń będzie się zmniejszać, co może wynikać również ze starzejącej się struktury wieku prokreacyjnego kobiet. Najkorzystniejsza sytuacja najprawdopodobniej będzie miała miejsce w Szwecji, gdzie w latach 2008—2020 liczba urodzeń będzie rosła z roku na rok. Przewiduje się, że w 2020 r. liczba urodzeń będzie o 10% wyższa niż w 2008 r. Równie korzystne zmiany wystąpią w Finlandii (wzrost liczby urodzeń o 2,6%). Zgodnie z założeniami prognozy największy spadek liczby urodzeń może odnotować Łotwa (o 12,5%), Estonia (o 10,7%) oraz Polska (o 10%).

Przyjęte założenia prognostyczne dotyczące zmian intensywności urodzeń i zgonów spowodują utrzymanie się dodatniego przyrostu naturalnego w Danii,

Szwecji i Finlandii w okresie 2008—2020. Natomiast w takich krajach, jak Niemcy, Estonia, Litwa i Łotwa przewidywany jest ubytek naturalny ludności.

Warto podkreślić, że w przypadku krajów Europy Wschodniej w całym prognozowanym okresie zakłada się ujemne saldo migracji, podczas gdy kraje Europy Zachodniej przez cały czas mają przyciągać imigrantów. Dobra sytuacja w Europie Zachodniej i Północnej będzie wynikać zarówno z relatywnie wysokiego poziomu przewidywanej dzietności, jak i stałego napływu imigrantów do tych obszarów. W efekcie napływ ludności zrekompensuje z nawiązką brak prostej zastępowalności pokoleń (w przypadku Niemiec, w części w przypadku Europy Północnej). Zaobserwować można dużą dyspersję, jeżeli chodzi o tempo zmian liczby ludności w badanych krajach UE. Z jednej strony na Litwie i Łotwie w 2020 r. ma być odpowiednio o: 5,2% oraz 4,3% mniej mieszkańców niż w 2008 r., z drugiej strony ludność Szwecji, Finlandii i Danii odnotować ma wzrost odpowiednio o: 7,3%, 3,8% i 3,4%¹³.

Przewidywany spadek przyrostu naturalnego, połączony ze wzrostem średniej długości trwania życia, może w najbliższej perspektywie doprowadzić do znaczących zmian w strukturze populacji (starzenie się ludności, zmniejszenie się liczby osób w wieku produkcyjnym, wzrost obciążenia demograficznego)¹⁴. A brak równowagi demograficznej może mieć niekorzystny wpływ na finansowanie opieki społecznej i równowagę systemów emerytalnych.

dr hab. Elżbieta Sojka — profesor Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach

LITERATURA

- Chomątowski S., Sokołowski A. (1978), *Taksonomia struktur*, „Przegląd Statystyczny”, z. 2
Kotowska I. E. (red.) (1999), *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, Monografie i opracowania SGH, Warszawa

¹³ W pozostałych krajach w 2020 r. w stosunku do 2008 r. liczba ludności ma zmniejszyć się: w Niemczech — o 0,9%, w Estonii — o 2,1%, w Polsce — o 0,4%.

¹⁴ W perspektywie kilku najbliższych lat odsetek osób w wieku 50—64 lata będzie rósł w analizowanych krajach (z wyjątkiem Szwecji i Danii). Tylko w Polsce i Finlandii już w 2010 r. co piąta osoba należała do populacji 50+. Po tym okresie w Finlandii należy oczekiwać systematycznego spadku tego odsetka do poziomu 19,5% w 2020 r. (17,3% w 2035 r.). W Polsce natomiast oczekiwany spadek miałby miejsce po roku 2013. W tym okresie wiek 50—64 lata osiągną roczniki pochodzące z niżu demograficznego lat 60. ub. wieku. W Estonii, na Litwie i Łotwie udział osób tej grupy wieku w ogólnej liczbie ludności nie przekroczył 19% w 2010 r. Jednakże po tym okresie prognozowany jest znaczny wzrost udziału osób tej grupy wieku w ogólnej liczbie ludności, najwyższy na Litwie (w 2015 r. — 19,8%, w 2020 r. — 21%). W latach 2015—2020 niekorzystna sytuacja będzie miała miejsce w Niemczech, gdzie odsetek ludności w wieku 50—64 lata będzie wahał się, zgodnie z prognozą Eurostatu, w przedziale 22,2—23,7%.

- Kurkiewicz J. (1998), *Modele przemian płodności w wybranych krajach europejskich w świetle drugiego przejścia demograficznego*, AE Kraków
- Okólski M. (1990), *Teoria przejścia demograficznego*, PWE, Warszawa
- Okólski M. (2004), *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa
- Raporty Rządowej Rady Ludnościowej <http://ekai.pl/wydarzenia/x26662/polska-dla-rodziny-rodzina-dla-polski/?print=1>

SUMMARY

The purpose of the article is to make a comparative analysis of changes, intensity and structure of births and the structure of reproductive age of women in selected countries of the European Union. The study included four countries of the so-called "old Union", i.e. Denmark, Finland, Germany and Sweden and also Estonia, Lithuania, Latvia and Poland, the countries that joined the Community in 2004. The attention was drawn to the change in fertility model, increase in the average maternity age and the structure of births by sequence. Constant growth in the extramarital birth rate in total number of births is a characteristic feature of contemporary demographic behaviours. In Scandinavian countries extramarital children are, somehow, a standard. The research was made on the grounds of data from the years 1996—2008.

РЕЗЮМЕ

Целью статьи является сравнительный анализ изменений по числу, рождаемости и структуре рождений а также по репродуктивному возрасту женщин в избранных странах Европейского союза на основе данных 1996—2008 гг. Обследованим были охвачены четыре страны так называемого «старого Союза»: Дания, Финляндия, Германия и Швеция, а также страны, которые присоединились к Сообществу в 2004 г.: Эстония, Литва, Латвия и Польша. В статье представляются изменения касающиеся образца плодovitости, среднего роста возраста материнства и структуры рождений. Обсудился также вопрос внебрачных рождений. Характерной чертой современных демографических поведений является постоянное повышение доли внебрачных рождений в общем числе рождений, а в скандинавских странах число внебрачных детей является отчасти нормой.